

Martha Nussbaum

Martha Craven werd in 1947 in New York geboren in een Amerikaans blank middenklasse-gezin. Haar vader was advocaat en haar moeder binnenhuisarchitect en huisvrouw. Zij beschrijft haar eigen achtergrond als 'Oostkust WASP' (White Anglo Saxon Protestant): elitair, steriel en gepreocupeerd met geld en status.

Martha Craven studeerde toneel en klassieke talen aan de New York University, waar zij in 1969 haar bachelorgraad behaalde. Aan de prestigieuze Harvard-universiteit studeerde zij vervolgens ook filosofie. Zij haalde er haar mastertitel in 1972 en promoveerde in 1975. Vervolgens werkte zij er tot begin jaren tachtig als docent filosofie en klassieke talen.

In de vroege jaren zeventig trouwde Martha Craven met Alan Nussbaum en bekeerde ze zich tot het jodendom. Zij kregen een dochter Rachel. Na haar scheiding in 1987 handhaafde zij de naam Nussbaum en bleef zij de synagoge bezoeken. Nadat haar een vaste aanstelling in Harvard was geweigerd, werkte Nussbaum in de jaren tachtig als docent op Brown University. Met haar boek *The Fragility of Goodness* (1986) verwierf zij brede bekendheid in de letteren en filosofie. Zij werd uiteindelijk in de jaren negentig benoemd tot Ernst Freund Distinguished Service Professor of Law and Ethics aan de universiteit van Chicago.

In Nussbaums werk staan verschillende thema's centraal: de relatie tussen literatuur en filosofie, emoties en ethiek; de rol van de universiteit en het belang van onderwijs voor het burgerschap; rechtsfilosofische thema's, en haar zogenoemde capabilities-benadering. Het eerste thema werkt zij uit in onder meer *The Fragility of Goodness (De breekbaarheid van het goede)*, (2001), *Love's Knowledge* (1990) en *Upheavals of Thought (Oplevingen van het denken)*, (2004). Het eerste boek handelt over de antieke Griekse ethiek en laat zien dat nastreven van het goede niet per se ook leidt tot het goede, zoals de Platoonse filosofie beweert. Nussbaum stelt dat de menselijke kwetsbaarheid moet worden aanvaard, waarin zij de tragedie-schrijvers en met name Aristoteles volgt. In dit boek werkt zij ook de rol van emoties bij oordeelsvorming uit. In *Love's Knowledge* pleit zij de waarde van literatuur voor morele oordeelsvorming. Het thema onderwijs en burgerschap komt aan de orde in *Cultivating Humanity* en *Niet voor de winst*. Het belang van alfa-onderwijs voor de democratie (2011). Haar rechtsfilosofische belangstelling komt onder meer tot uitdrukking in *From Disgust to Humanity: Sexual Orientation and Constitutional Law* (2010) en in *Animal Rights* (2004). Samen met ontwikkelingseconoom Amartya Sen publiceerde zij de bundel *The Quality of Life* (1993). Dit is het eerste van een aantal werken over de capabilities-benadering. Ook *Sex and Social Justice* (1998) en *women and Human Development* (2000) gaan hierover. Nussbaum richt zich in deze werken op de ongelijke kansen voor vrouwen om zich te ontwikkelen, en geeft daarmee vorm aan een feminisme dat geïnspireerd is door het liberalisme. Ook in latere boeken als *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership* (2006) en *Creating Capabilities. The Human Development Approach* (2011) werkt Nussbaum de thematiek van capabilities verder uit.

Emoties, morele oordeelsvorming en de menselijke vermogens

Nussbaum heeft zich vanaf het begin van haar carrière laten inspireren door zowel filosofische verhandelingen als die van Aristoteles en Seneca, alsook door literaire werken als die van Charles Dickens, Marcel Proust en Fjodor Dostojewski. Zij brengt literatuur en filosofie, die doorgaans als twee van elkaar gescheiden disciplines worden gezien, bij elkaar. In *The Fragility of Goodness* gaat zij terug naar de tijd voor dit disciplinaire onderscheid. Zij sluit hierin aan bij een discussie over de plaats van toeval in het streven naar een 'goed' leven, zoals die werd gevoerd tussen de oud-Griekse schrijvers van de tragediën als Sophocles, Euripides en Aischylos, en filosofen zoals Plato en Aristoteles.

Nussbaum zoekt en vindt in de tragediën beschrijvingen van bronnen van kwetsbaarheid, waarvoor ieder mensenleven vatbaar is. Vele aspecten in een mensenleven zijn afhankelijk van het toeval of geluk, zoals gezondheid, liefde, geboren worden in een land met een stabiel regime, of ziekte, dood, verlies en oorlog. Ook een kwestie van geluk of ongeluk is of we in situaties terechtkomen waarin we onmogelijk een goede keus kunnen maken. Op een alledaags niveau hebben we er allemaal mee te maken: onze verantwoordelijkheden voor geliefden, kinderen, ouders, werkgevers, vrienden, klanten, collega's, aandeelhouders en werknemers vragen niet zelden om tegenstrijdige handelingen. Dat we in een situatie terechtkomen waarin we een pijnlijke of tegenstrijdige

keus moeten maken, hebben we niet in de hand. Iedereen heeft volgens Nussbaum de neiging om weg te kijken van dit soort aspecten van het leven. Het is moeilijk om te erkennen dat we onze geliefden, ons werk, onze vitaliteit of zelfs ons leven kunnen verliezen en dat we slechts gebrekkig meesterschap hebben over ons handelen.

Kwetsbaarheid accepteren om te kunnen leren

Ook ethici hebben moeite met de broosheid van het menselijk bestaan. Nussbaum verwijt hun dat zij de moraal vooral associëren met een domein van controleerbaar handelen: moreel handelen is dat waarvoor mensen verantwoordelijk zijn; waarvoor ze zonder dwang, vrij en rationeel kiezen. Mensen hoeven alleen rekenschap af te leggen van wat ze willens en wetens doen, niet voor de meevallers en tegenvallers op hun levenspad. Al in de Oudheid zijn voorbeelden te vinden van een dergelijke op controle gerichte ethiek. In *Hiding from Humanity* schrijft ze:

De Griekse en Romeinse stoïsche filosofen vragen ons om onkwetsbare mensen te worden, zoveel we kunnen, en de emoties uit onze levens te bannen. Zij argumenteren heel overtuigend dat mensen zoiets als onkwetsbaarheid kunnen bereiken als zij eenvoudigweg weigeren om iets te waarderen waarover zij geen controle hebben – buiten hun eigen wil, hun capaciteit om morele keuzes te nemen. Door onze relaties tot onze omgeving en wat we waardevol vinden te veranderen, verschuiven we ook de emoties die we kunnen ervaren. [...] Als we de emotionele reacties die ons met deze wereld verbinden uitsluiten [...] dan sluiten we een groot deel van onze menselijkheid buiten, en dat is een deel dat juist de kern is van onze verklaring die aangeeft waarom wij civiel en strafrecht hebben, en wat voor vorm die krijgen.

Nussbaum beschrijft Plato's vroege dialogen, die volgens haar worden gekenmerkt door een streven naar immuniteit voor kwetsbaarheden. Zaken die mensen in het dagelijks leven waarderen, zoals liefde, vrienden, bezit en aanzien, hebben volgens Plato geen echte waarde, omdat we die kwijt kunnen raken. Daarom moeten we onze ziel instrueren om veiliger hartstochten te verwerven, zoals kennis en waarheid die eeuwig en onveranderlijk zijn. Nussbaum keurt deze strategie af. Zij vindt deze te gekunsteld - het is vreemd om alles te moeten loslaten wat je gewoonlijk goedkeurt - en denkt bovendien dat mannen en vrouwen die Plato volgen weinig compassie zullen opbrengen voor mensen die verlies lijden.

Voor Nussbaum is compassie juist de kern van de ethiek. Ethiek moet het vermogen om je in te leven in de noden van anderen stimuleren en waarderen. Zo'n ethiek kan de bronnen van kwetsbaarheid in een mensenleven niet negeren, maar moet deze juist goed in het vizier krijgen om menselijk leed te begrijpen.

Nussbaum sluit hierin aan bij Aristoteles' werk. waar Plato de tragediën afdeed als kopie van de realiteit die moet worden ontstegen met het intellect dat naar waarheid verlangt, ziet Aristoteles in de tragediën een adequate beschrijving van de menselijke noden die aandacht verdienen als we streven naar het goede leven. Door tragediën te lezen of te bekijken op het toneel, leren mensen dat wat hen werkelijk gelukkig maakt, breekbaar kan zijn. Zo schrijft ze in *The Fragility of Goodness*:

Anders dan het leven van iemand die de tocht omhoog uit het Symposium [van Plato] aanvaardt, is dit beste leven voor de mens onstabiel en altijd onderhevig aan conflict. De geliefden moeten voortdurend vechten tegen ongepaste neigingen en er psychische energie in steken om uit te vinden wat passend is. Anders dan iemand die de tocht omhoog maakt, lopen ze bovendien, door de exclusieve band die ze hebben met een veranderlijk object, het risico van groot verdriet door afscheid, verandering – of de onvermijdelijke dood.

Literaire teksten helpen ons volgens Nussbaum om inzicht te verwerven in de zaken die in het leven belangrijk zijn. Deze opvatting werkt zij verder uit in *Love's Knowledge* (1990), waarin zij aan de hand van romans van Henry James, Marcel Proust en Charles Dickens laat zien hoe deze helpen het menselijke oordeelsvermogen in concrete meerduidige situaties te verscherpen. Anders dan in filosofische verhandelingen over abstracte morele dilemma's of over de geldigheid van morele regels of principes, worden in romans concrete situaties beschreven waarin mensen hun oordeel vormen over wat er aan de hand is en wat zij moeten doen. Romans laten niet zozeer zien hoe een abstracte morele theorie in de praktijk kan worden toegepast; zij zijn zelf een instrument voor morele educatie. Literaire stijlmiddelen helpen volgens Nussbaum om belangrijke morele capaciteiten te ontwikkelen, zoals emotie en verbeeldingskracht en - daarmee samenhangend - empathie.

Dat deze capaciteiten onmisbaar zijn voor de morele oordeelsvorming, maakt Nussbaum duidelijk in *Upheavals of Thought* (2001), waarin zij uitgebreid ingaat op bestaande filosofische en psychologische visies op emoties. Tegen de opvatting dat emoties door de rede beteugeld moeten worden, argumenteert zij hier dat emoties overtuigingen zijn over wat voor mensen waardevol is in het leven. Emoties als compassie zijn voor Nussbaum belangrijk om inlevingsvermogen in het geluk en leed van anderen tot ontwikkeling te laten komen. Moreel oordelen vergt een goed ontwikkelde sensitiviteit, niet louter denken.

Van der Burg, Simone –Uit: Ceton, Carolien (red.) - Vrouwelijke Filosofen, Olympus, 520 p.